
SZENES György

A középfokú szakképzés kívánatos fejlesztési iránya

Helyzetkép

Az elmúlt nyolc esztendő oktatási reformjainak legnagyobb vesztese a szakképzés volt. Az oktatáspolitikai elképzelésével – amely 2010-ig volt jellemző az oktatás irányítására –, hogy az általános képzést meg kell erősíteni alapvetően egyet lehet érteni, hiszen a szakképzéssel szembeni elvárások a 21. században alapvetően megváltoztak. Napjainkban olyan fiatal szakemberekre van igénye a munkaerő piacnak, akik a gyorsan változó ismereteket el tudják sajátítani, képesek tanulni, tovább képezni magukat.

A 2011-ben elfogadott köznevelési és szakképzési törvény majd az ezt követő módosítások alapvetően megváltoztatták a szakképzésre vonatkozó szabályozást. A szakképzés mindkét iskolatípusába a közismereti tartalmak oktatása elfogadhatatlan mértékben visszaszorult. (Ebben az írásban az iskolatípusokat szakközépiskolának és szakiskolának nevezem, nem használom a tanulókat és a szülőket félrevezető új elnevezéseket, a szakgimnáziumot és a szakközépiszkolát). Az iskolák szakmai és gazdasági önállósága megszűnt, az igazgatók munkáltatói jogát elvették.

Az iskolarendszerű szakképzésnek a közoktatás és a munkaerőpiac igényeit egyaránt ki kell elégítenie. A kilencvenes évek elején a gazdaság szereplői biztosan számíthattak olyan jól képzett munkaerőre, amely a hazai szakképző iskolákból került ki. Keresettek voltak fiatal szakembereink Nyugat-Európában is. Napjainkban azonban – sajnos – egyre többször halljuk a hazai kis és nagyvállalatok valamint a multinacionális cégek képviselőitől, hogy nincsenek megelégedve a fiatalok szakmai felkészültségével. A hazai és nemzetközi felmérések szerint a szakiskolákban (ma szakközépiszkolának nevezik) a 9-10. osztályokban tanulók jelentős számban lemorzsolódnak, (30-40%-ban) nem tudnak eleget tenni a tantervi követelményeknek, szövegértésük és a matematikai eszköztudásuk nagyon gyenge.

Minden sommás megállapítás hibás, valószínűleg mégsem járunk messze az igazságtól, ha kijelentjük: a „fejlesztések” és az oktatáspolitikai intézkedések eredményeként a szakiskolai és a szakközépiszkolai képzésünk nehezen találja meg a helyét a közoktatási rendszerünkben. Ez a tény annál is szomorúbb, mert a gyerekek mintegy 60%-a tanul a fenti iskolatípusokban.

Az elmúlt 15 évben a társadalomban és a közgondolkodásban olyan rohamos változások következtek be, amelyek teljesen új helyzetet teremtettek. A gimnáziumi és szakközépiszkolai expanzió következtében a leghátrányosabb helyzetű rétegek kerültek szakiskolákba. A másik probléma, hogy e tanulók szociokulturális háttere sem ösztönzi gyermeküket a tanulásra, az elszegényedő családok számára nem elfogadható, hogy a szakmát tanuló gyermekük 19 éves korában válik keresőképesé. Erre a problémára azonban nem válasz, hogy a tankötelezettség korhatárt 16 évre, valamint minden szakiskolai képzés idejét az általános iskolát követően három évre csökkentették. Ez szakmailag elfogadhatatlan.

A Köznevelési és a Szakképzési törvényben valamint a Nemzeti alaptantervben megfogalmazottak közül a szakképzés számára elfogadhatatlan:

- tankötelezettség leszállítása 16 éves korra.
- Az iskolák átnevezése, mert a hazai hagyománytól idegen valamint a tanulókat és szüleiket megtéveszti.

- A NAT túlsúfolt tananyagtartalma a szakképzés iskolatípusaira, vagyis a korosztály 60%-ra nem vonatkozik, nem teljesíthető. Akkor kié a Nemzeti alaptanterv?
- Az iskolák autonómiájának megszüntetése.
- A szakiskola zsákutcás tanoncképzés lett.
- A szakiskolákban közismereti óraszám heti 12, ebből 5 testnevelés és 1 osztályfőnöki óra. Illúzió, hogy heti 6 tényleges közismereti órára építve két év alatt érettségizni lehet. (Ezt az iskolát szakközépiskolának nevezték át.)
- Az egységesen három éves szakmunkásképzés nem felel meg a 21. század igényeinek.
- A duális képzésnek – a gyakorlati oktatás gazdaság szereplőjéhez történő kiszervezésnek – személyi és tárgyi feltétele a vállalatok többségénél nincs meg.
- Szakközépiskolákban kötelező szakmai tantárgyat választani 5. érettségi tantárgyként. Miért kötelezik a szakmai érettségi vizsgatantárgyból vizsgázni, azokat a tanulókat, akik pályát kívánnak módosítani? Ugyanakkor ez a szakmai érettségi vizsga – elképzelések szerint – munkakör betöltésére jogosít. E cél elérése érdekében megnövelték a szakmai óraszámot a közismereti tantárgyak rovására. Ez az intézkedés ellentétes a tanulók érdekeivel és a 21. század gazdaságának elvárásaival.
- Az alapítványi iskolák ellehetetlenítése.

A szakképzés struktúrájának javasolt modellje, különös tekintettel a közoktatási kapcsolódásra

A fejlesztés során úgy látom, hogy a szakiskolai képzésben jelentős, a szakközépiskolaiban kisebb változtatások szükségesek. Fontos kormányzati feladat lenne az OKJ átalakítása, oly módon, hogy az iskolarendszerben oktatható szakképesítések számát jelentősen lecsökkentené. Az iskolarendszerben szakmacsoportonként 4-6 alap szakképesítés oktatását javaslom, a többi szakképesítést, amely ezekre az alapszakmákra épül, a felnőttképzésben kellene oktatni. Ezeket a szakképesítéseket rövid idő alatt – az alapszakmákra épülve – el lehetne sajátítani. Javaslatomban, röviden megemlítem a gimnáziumokat is, hiszen szakképesítést gimnázium után is szerezhetnek a tanulók. A javaslat a moduláris építkezésű szakképzési szerkezetet és tartalmat vázolja fel, amely a mellékelt ábrán követhető.

Gimnázium

Gimnáziumainkban az általános műveltséget megalapozó, azt bővítő és megerősítő oktató-nevelő tevékenység folyik. A gimnázium alapfeladatákként megfogalmazható, hogy felkészít az érettségi vizsgára, a felsőfokú tanulmányok megkezdésére, vagy a munkába lépésre.

A különböző szerkezetű gimnáziumok között szakképzési kapcsolódásaik szerint nem célszerű különbséget tenni, hiszen közöttük ilyen szempontból nincs eltérés. Az általános iskolához különböző pontokon illeszkedő 4-6-8 osztályos gimnáziumok szakképzési kötődése a fakultációkon keresztül nem jelentős, a gimnáziumot végzett tanulók csak az érettségi vizsga letétele után kezdenek el a szakképzést, illetve ettől az időponttól kezdve folytathatnak felsőfokú tanulmányokat. A középfok és felsőfok közötti választást elsősorban a képességek, eredmények befolyásolják. A gimnáziumi érettségi utáni szakképzést az Országos Képzési Jegyzék (OKJ) szabályozza. Az érettségihez kötött képzési idő a szakmák túlnyomó többségénél két tanév, de ettől rövidebb és hosszabb képzési idejű szakképesítések is léteznek. A tapasztalat azt mutatja, hogy a gimnáziumot végzett tanulók csak kis számban jelentkeznek OKJ szakképesítés megszerzésére. A gimnáziumot végzett tanulókból a gazdaság számára jelentős mértékű középfokú szakember utánpótlás a jövőben sem várható.

Szakközépiskola

A középfokú iskolai rendszerű oktatás és nevelés legelterjedtebb szintere a szakközépiskola. Ebben az iskolatípusba közismereti és a szakmai műveltséget megalapozó szakmacsoportos alapozó oktatás folyik. A tanulók a 12. osztály befejezésekor érettségizhetnek, felkészülhetnek a felsőfokú tanulmányaik megkezdésére, a szakmaválasztásra, vagy a munkába állásra.

A szakközépiskolában a 9-12. évfolyamokon – az általánosan művelő közismereti tantárgyakon kívül szakmai (alapozó) tantárgyakat is oktatnak a négy év alatt 1100-1200 órában. A szakmai alapozás két szakaszban valósul meg: más-más időkeretben a 9-10 és a 11-12 osztályokban. A 9-10 osztályokban törekedni kell arra, hogy az egy szakmacsoportba tartozó szakképesítések alapozása lehető legtöbb közös tartalommal történjen. Az érettségit követő harmadik szakaszban a szakképesítés megszerzéséhez szükséges speciális szakmai ismeretek sajátíthatók el. E tanulmányban a 9-10-ik valamint a 11-12-ik osztályokról külön szöveg, amelynek fő indoka e két szakaszban a szakmai alapképzésre fordítható időkeret különbözősége.

Első szakasz

A 9-10. osztályban folyó szakmacsoportos alapozás során az iskoláknak be kell tartaniuk a Nemzeti alaptanterv (NAT) követelményrendszerét. A helyi tantervük készítésekor pedig figyelembe veszik az érettségi követelményeit és a kerettantervek követelményrendszerét, mert e nélkül az iskolák közötti átjárhatóság nehezen valósítható meg. A szakmai alapozásra ebben a szakaszban úgy lehet az órakeret 15-20%-át fordítani, hogy a 80-85%-nyi közismereti oktatás ne szenvedjen csorbát.

Második szakasz

A 11-12. osztályban a szakközépiskolák folytatják a felkészítést az érettségi vizsgára, miközben szakmacsoportos alapozás is folyik. Ekkor a közismereti tantárgyakat a képzési idő 65-75%-ában, a szakmacsoportos alapozó ismereteket 25-35%-ában tanítják. A NAT az érettségi követelmények és a kerettantervi előírások itt is szabályozó dokumentumok. E szakasz érettséggel zárul, ahol a befejeződik a közismereti képzés. A kötelező tantárgyakon kívül a tanuló szabadon választott szakmacsoportos szakmai alapozó tantárgyból is tehet érettségi vizsgát.

A fenti két szakasz nem ad befejezett szakképesítést, de a megszerzett ismeretek, kompetenciák megfelelően dokumentálva a harmadik szakaszban beszámítást nyernek. (Az érettséggel záruló mintegy 1100-1200 órás szakmai alapozás nem alkalmas arra, hogy munkakör betöltésére képesítsen).

Harmadik szakasz

A szorosan vett szakmai képzés az érettségi utáni szakképző évfolyamon történik. Ebben a szakaszban a szakmacsoportos szakmai alapozásra épített szakmai specializációs ismereteket sajátítják el a tanulók. A képzést alapvetően az OKJ szakmai és vizsgáztatási követelményei, ill. a központi programok (az új szakképzési törvény ezt szakképzési kerettantervnek nevezi) szabályozzák. A szakmai képzés időkeretébe a 9-12. évfolyamon folytatott szakmai szakmacsoportos alapozó oktatás idejét és tananyagát (moduljait) a szakközépiskola beszámítja, amennyiben erről az intézmény a pedagógiai programjában rendelkezik. A beszámítással, egy tanévvel lerövidíthető a szakképesítés megszerzésének ideje. A szakasz szakmai vizsgával zárul, ahol sikeres írásbeli, szóbeli és gyakorlati vizsgarészek teljesítése után OKJ szakképesítés szerezhető.

A szakközépiskolai képzés helyi tanterveit úgy célszerű az iskolának elkészítenie, hogy szakaszai egymásra épüljenek. A szakterületen belüli szakmacsoportos szakmai alapozásra különböző, differenciált képzési idejű és tartalmú szakképesítések építhetők. Ugyanazon szakmacsoportba tartozó másik szakképesítés megszerzéséhez nem kell előlről kezdeni a szakmai ismeretek

elsajátítását, hanem csak azokból a modulokból kell felkészülni, amelyek különböznek az első szakképesítés tartalmától.

A mellékelt 1. ábrán – A középfokú szakképzés javasolt szerkezete – található képzési modellből látható, hogy a képzés teljes ideje alatt érvényesül a beszámíthatóság. A beszámíthatóságot könnyen átláthatóvá és zökkenőmentessé teszi a szakképzési tantervek moduláris építkezése. Az ábrából az is belátható, hogy a szakmai alapozásban résztvevők rövidebb idő alatt szerezhettek szakmai végzettséget azoknál, akiknek ebben nem volt részük (pl. gimnazisták). A szakmai végzettség és a képzés során elsajátított modulok szintén beszámíthatóak a felsőfokú szakképesítés megszerzésének idejébe. Erről a későbbiekben még írok.

Szakiskola (szakmunkásképző iskola)

A tanulóknak 20-30%-a hosszabb távon sem fog érettségít adó iskolába járni. A társadalom alapvető érdeke, hogy ezek a gyerekek ne hagyják el az iskolarendszert szakképesítés nélkül. Számukra meghatározó képzési hely a szakiskola. Gyakori, hogy ebbe az iskolatípusba valamilyen hátránnyal (szociokulturális hátrány, tanulási nehézségek, stb.) érkeznek a gyerekek.

Felzárkóztató évfolyam

A szakiskola megkezdése előtt, azoknak a gyerekeknek, akik nem végezték el a nyolc osztályt, vagy nem megfelelő a felkészültségük, a szakiskolába történő bekapcsolódás előtt felzárkóztató oktatást kell biztosítani. Ennek megvalósítására jól bevált forma volt a Dobbantó program. A Köznevelési törvény is deklarálja a lemaradt tanulók számára a Híd programot. Fontos, hogy ezen a felzárkóztató évfolyamon személyre szabott oktatás, fejlesztő pedagógus segítségével, életpálya tanácsadással és kis csoportokban történjen. Biztosítani kell, hogy ezek a tanulók a megszokottól eltérő tanulási környezetben olyan módszerekkel tanuljanak, amely lehetővé tesz számukra a felzárkózást és az eredményes szakmatanulásba történő bekapcsolódást.

A szakmai képzés két szakaszban valósul meg.

Első szakasz (9-10. évfolyam)

A 10. osztály végéig alapvetően az általános műveltséget megalapozó oktatás-nevelés mellett, a szakmacsoportos szakmai alapozó elméleti és gyakorlati ismeretek oktatására is sor kerül 50-50%-os időkeretben. A gyakorlati oktatásban vélhetően jobban teljesítenek a tanulók, mint az elméleti és a közismereti tantárgyakban, ezért sikerélményhez jutnak. A szakmai alapozás ebben az iskolatípusban a különböző szakmacsoportokban elméleti, valamint tanműhelyben vagy laboratóriumban szervezett gyakorlati órákon folyik.

Második szakasz (11-12. évfolyam)

A szakmai specializáció különböző időtartamú lehet, melyet alapvetően a szakképesítés jellege határoz meg. Véleményem szerint a szakmai képzés befejezésére további két év állna rendelkezésre. Ezen alapmodelltől el lehetne térni olyan szakképesítések esetén, amelyek kevésbé bonyolultak és így a szakmai képzésre a 9-10. osztályokat követően egy év is elegendő. Ebben a szakaszban a szakmai képzést támogató közismereti oktatást is folytatni kell a képzési idő 15-20 %-ban, a szakmai képzésre az időkeret 80-85%-át kell fordítani.

Ebben a szakaszban tanműhelyi vagy vállalati körülmények között együttműködési megállapodás, vagy tanulószerveződés keretében folya a gyakorlati képzés. Fontos lenne, hogy a gazdaság szereplői ebben a képzési ciklusban az eddiginél lényegesen nagyobb szerepet vállaljanak a gyakorlati képzésben.

A második szakasz szakmai vizsgával zárul.

Azon tanulók, akik a későbbiekben érettségi vizsgát kívánnak tenni, azok a szakmai vizsgájukkal egy időben vagy azt követően komplex alap műveltségi (alapkompétencia) vizsgát tehetnek. Ezt a vizsgát az érettségi felkészítő szakasz bemeneti követelményeként célszerű előírni. Ezt követően kapcsolódnának be a fiatalok az érettségi vizsgára történő felkészítésbe.

Ezzel a szakiskolai modellel egy szákutcamentes, rugalmas, átjárható, a tanulók és a gazdaság igényeit kielégítő szakképzési rendszer alakulna ki.

Felsőfokú szakképzés (FSZ)

Az FSZ mintegy két évtizede honosodott meg a hazai szakképzési rendszerünkben, ennek során többször változott a tartalma és az elnevezése. A mai napig sem ágyazódott be az oktatási rendszerünkben, a szakképzés és a felsőoktatás határán lebeg. Eredetileg egy gyakorlatorientált szakképzési formának szánták, valójában a felsőoktatási előkészítő tanfolyammá silányult. Munkaerőpiaci relevanciája nincs, a gazdaság ezt a végzettséget nem ismeri, nem igényli.

A gazdaság az érettségire épülő szakképesítések közül a technikus végzettséget ismeri és igényli. Ezt a képzési formát az oktatáspolitikának alaposan újra kellene gondolni. Célszerűnek látszana a technikusképzés moduláris folytatásaként tekinteni. Valamint meg kellene vizsgálni, hogy milyen módon lehetne beszámítani a felsőoktatás alapképzésébe. A változtatások nélkül a jelenlegi tartalommal az FSZ képzések egy része diszfunkcionális, ezért felesleges.

Szakképzés és felnőttképzés

Ebben a tanulmányban a szakképzési rendszer rövid áttekintésének és az anomáliák megfogalmazásának középpontjában az iskolai rendszerű szakképzés áll. Az egységes szakképzési rendszer okán azonban elkerülhetetlen, hogy a felnőttképzésnek azt a szegmensét ne érintsük, ami az OKJ-ben szereplő szakképesítések megszerzésére irányuló programok lebonyolítását jelenti, továbbá a felnőttek első-, második szakmaszerzésére irányuló, valamint a rövid ciklusú munkaerő piaci képzéseiről is szólunk röviden.

Úgy vélem, hogy a gazdaság szereplőinek, a kamaráknak ezen a területen kellene megkapni az irányítást. Hiszen a gazdaság az át- és továbbképzési (felnőttképzési) rendszeren keresztül tud gyorsan és hatékonyan munkaerőhöz jutni. Az iskolarendszerű szakképzés soha nem tudja kielégíteni a munkaerőpiac rövidtávú igényeit, csak zárójelben jegyzem meg nem is ez a feladata.

Az elmúlt években sok vád érte a felnőttképzőket, a felnőttképzést – joggal. Ugyanis azok a képzők, akik profitszerzés miatt „művelik” e szakterületet, rendkívül alacsony óraszámokban határozták meg a szakképesítés megszerzéséhez szükséges időtartamot, ezzel devalválódott a képesítés is, a képesítés tartalma is. Ezáltal értéktelenné vált az iskolai rendszeren kívüli képzésnek az a funkciója is, ami a felnőttek át- és továbbképzését kívánja meg ettől a szektortól. Az új OKJ ezt az anomáliát megszüntetheti, ha meghatározza azt az óraszámot, amelyet a képzőknek az iskolarendszeren kívüli szakképzésben biztosítaniuk kell a szakképesítés megszerzéséhez. Ezek az óraszámok azonban olyan magasak, amely szinte lehetetlenné teszik a szakképesítés megszerzésének finanszírozását. Fontos feladat, hogy a felnőttképzésben meg kell találni a szakképesítés megszerzésének reális időkeretét oly módon, hogy be kell számítani a képzésben résztvevők előzetes tudását.

1. ábra A középfokú szakképzés javasolt szerkezete

